

Date: 29th May-2025

**O'SMIR YOSHDAGI O'QUVCHILARDA O'QUV INTIZOMINI
RIVOJLANTIRISHNING GENDER XUSUSIYATLARI**

Aripov Shokirjon Olimovich

Farg'ona davlat universiteti

p.f.b.f.d (PhD) Pedagogika kafedrasi katta o'qituvchisi

Akramov Baxtiyor

Pedagogika yo'nalishi 24.22 guruh Talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda o'smir yoshdagi o'quvchilarda gender xususiyatlarni shakllantirishda, ta'lim jarayonida intizomlilik tushunchasini shakllantirish, o'smir yoshdagi o'quvchilarni gender yondashuv asosida jamiyatda bo'layotgan o'zgarishlarni yoshlar ongiga salbiy ta'siri va oiladgi munosabatlarga doir qarashlari haqida so'z brogan.

Tayanch so'zlar: o'smir, o'quvchilar, gender xususiyatlar, qintizomiylik, gender tenglik, yoshlar, jamiyat, davlat, qarashlar;

Yoshlar bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiya ishlarining muvaffaqiyati ularning yoshi va psixologik xususiyatlarini bilish hamda hisobga olishga bog'liqdir. Bu holat burilish hisoblangan o'smirlik davrining alohida xususiyati bo'lib, u ko'proq shu davrga taalluqlidir. O'smirlik davrini o'tish davri deb yuritadilar, chunki ana shu davrda bolalikdan kattalik holatiga o'ziga xos o'tish davri yuzaga keladi. U psixik jarayonlarning, o'quvchi faoliyatlarining jiddiy ravishda qayta qurilishi bilan bog'liqdir. Shuning uchun o'smirlik yoshi o'zaro munosabat shakllarida, faoliyatni tashkil qilishda qat'iy o'zgarishlarni talab qiladi.

Hozirgi kunda olimlar tomonidan ta'lim va tarbiya yo'nalishidagi o'quv darsliklar, metodik qo'llanmalar, monografiya, dars ishlanmalar va test topshiriqlarining yangi zamonaviy usullari yaratilib, mazkur metodik ta'minot ta'lim sifatini oshirish, o'quvchi va o'qituvchi faoliyatini yaxshilash, o'quvchilardagi salbiy xususiyatlarni bartaraf etishda qo'l kelmoqda va maktab psixologlari va sinf rahbarlari uchun metodik yordam bo'lib hizmat qilmoqda.

O'smirlarni ta'lim-tarbiya berish ishlarida goho uchraydigan qiyinchiliklar bu yoshdagi bolalarning psixik rivojlanishi qonuniyatlari va xususiyatlarini ba'zan yetarli darajada bilmaslik yoki inkor qilish natijasida paydo bo'ladi. Bu davr tarbiya uchun ancha qiyin davr hisoblanadi. Chunki bolaning katta odamga aylanish jarayonining o'zi qiyin, bu jarayon psixikaning, odamlar bilan bo'lgan munosabat shakllarining jiddiy ravishda qayta o'zgarishi hamda xayot sharoiti va faoliyatining o'zgarishi bilan bog'liqdir.

Agar o'smir yoshdagi o'g'il va qizlarni bolalik chog'ida unga odob-ahloq o'rgatishni an'anaviy shakl va usullaridan foydalanilgan bo'lsa, endi ular o'smir uchun yaroqsiz bo'lib qoladi. Avval o'smirlar ota-onalari, tarbiyachilarning ahloq-odob haqidagi gaplarini bajonidil eshitgan bo'lsalar, endilikda bunday ta'sir bolani zeriktiradi yoki

Date: 29th May-2025

yoqmay qoladi. Natijada, undan kattalarning fikrlariga qarshi chiqish yoki rad etish kabi xislatlar paydo bo'la boshlaydi. Bular esa bu davrning «qiyin», «murakkab» davr bo'lishiga sabab bo'ladi.

O'smirlarga ta'lim-tarbiya berishdagi qiyinchiliklar shundan iboratki, bunda o'smir bilan bo'ladigan munosabatlarda uning hayoti va faoliyatini nazorat qilish shakllarini o'zgartirish muhimdir. Ularga ta'sir qilishning qandaydir yangi usullari va vositalarini topish lozim bo'ladi. Bunda albatta, xar bir yosh bilan alohida munosabatda bo'lish maqsadga muvofiqdir.

O'smirlarning psixik taraqqiyotini harakatga keltiruvchi kuchlar ularning faoliyatlari tug'dirgan yangi ehtiyojlar bilan bu ehtiyojlarni qondirish imkoniyatlari o'rtasidagi qarama-qarshiliklarning yuzaga kelishi va bartaraf qilinishidan iboratdir.

Bu qarama-qarshiliklar o'smirlarning ortib borayotgan jismoniy, intellektual va ahloqiy imkoniyatlari bilan ularning eski, ilgari tarkib topgan olam bilan o'zaro munosabat shakllari, ular faoliyatining eski qarama-qarshiliklar, jamiyat, kattalar va jamoa tomonidan o'smirga nisbatan ortib borayotgan talablar bilan o'smirlar real xatti-harakatlarning shakllari o'rtasidagi qarama-qarshiliklardir.

Bu qarama-qarshiliklar ancha yuksak darajadagi psixik taraqqiyotni, ancha murakkab shakldagi faoliyat turlarini va shaxsning kator yangi psixologik sifatlarini tarkib toptirish orqali bartaraf qilinadi. Buning natijasida o'smirning psixik taraqqiyotining yanada yuksakroq bosqichga o'tishi amalga oshiriladi.

O'smirning hayot sharoiti unga beriladigan ta'lim-tarbiya va uning faoliyatini to'g'ri tashkil qilish orqali ijtimoiy foydali mehnatga jalb qilish orqali qiyinchiliklar bartaraf qilinadi.

Bu o'rinda o'smir yoshdagi o'g'il va qiz bolalarning g'oyaviy maslagini hisobga olish ham nihoyatda muhimdir. O'smir shaxsi individualligini shaxs mazmuniga, avvalo uning g'oyaviy maslagi, ya'ni uning qiziqishlari, ideallarini bilish kerak. Yoshlarga individual munosabatda bo'lishda ijtimoiy maslak sifatida ularning ijtimoiy qiziqishlarini bilish ayniqsa muhimdir.

Yoshlarni emotsional-irodaviy xususiyatlarini bilish ham ularni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Yoshlar bilan individual munosabatda bo'lishda uning qanchalik tinch, mo'minligi yoki emotsionalligi, hissiyotga beriluvchanligini, ya'ni tevarak-atrofdagilardan farq etish yoki farq etmasligini, effektga moyil yoki moyil emasligini, o'z hissiyotini tuta olish-olmasligini va shuningdek, unda qanday xislar ustun ekanligini bilish juda muhim.

Yoshlarning ahloqiy xislatini hisobga olish ham muhim. Chunki yoshlarning g'oyaviy maslagi uning ahloqiy xislatida ko'rinadi. Ammo, ba'zan ahloqiy maslak bilan yoshlarning hulqi to'liq ravishda munosib kelmay qoladi. Kattalar har bir yoshlarning qanchalik vatanparvarligini, mehnatsevarligini, qanchalik hurmat qilishini, qanchalik to'g'riligini va vijdonligini, o'rtoqlik va hamkorlikni qanchalik xis qilishini kuzatib, bilib borish zarur.

Date: 29th May-2025

Salbiy axloqiy sifatlariga ega bo'lgan yoshlarda qo'pollik, yolg'onchilik, bezorilik, egoizm, qaysarlik, o'jarlik, intizomsizlik, qoidalarga rioya qilmaslik, o'zbilarmonchilik kabilar kiradi va bunday xislatlarga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalashda (jamoal orasida tarbiyalanganda ham) faqat ularga yakkama-yakka yondashish lozim. Chunki ular jamoa yoki ko'pchilik orasida o'zlarining ayblarini oshkor bo'lishligini yoki tarbiya, tanbeh berayotgan kishining nasixat yoki ko'rsatmalariga bo'ysunishni yoqtirmaydilar, ular bilan muomalada nihoyatda extiyotkorlik, samimiylik, do'stona munosabatda bo'lishlik talab qilinadi. Tarbiyasi qiyin bolalar, yoshlar bilan ishlashda uning xarakteri, qiziqishlariga xos xususiyatlarini e'tiborga olish lozim. Ko'p nasixat qilmaslik, urishmaslik, ovozinib baland ko'tarmaslik, ko'p gapirmaslik maqsadga muvofiq. O'zaro samimiy munosabat, shaxsiy namuna (mehnat, o'qish jarayonida) oila va maktabdagi kishilarning ishga ijobiy munosabatigina yoshlarda shunday bo'lishiga xavas tug'diradi.

Tarbiyasi qiyin o'smirlar xatti-xarakatlarini ijobiy yo'nalishga burib yuborish uchun ularda mas'uliyat, g'urur, javobgarlik, ishonch kabi yuksak xislatlarni tarkib toptirish lozim. Buning uchun ularga yoshi, kuchi, qobiliyati va qiziqishlarini hisobga olib, topshiriqlar berish ayni muddaodir. Ularga kichik jamoani, sport seksiyasini, «tirik burchak»ni boshqarish vazifasini ishonib topshirish natijasida salbiy fe'l-atvorlarni kamaytirish mumkin.

Ularni o'zlari qiziqqan to'garaklarga jalb qilish orqali o'qishga salbiy munosabatlari asta-sekin yo'qolib boradi. Yana eng muhimi shundaki, o'smir yoshdagi o'quvchi shaxsiga ishonish kerak. Ularni qo'lidan keladigan ishlarga e'tiborni berib, uni bajarganidan keyin rag'batlantirish, uni ishini yana ham yaxshi bajarishda o'z fikrlarini bayon qilish ham muhimdir.

Intizomli bo'lish motivining shakllanishi – bu belgilangan qoidalarga va xulq-atvorning ma'lum bir modeliga rioya qilishdan iborat. Lekin bu model xulq-atvorning barcha jihatlarini qamrab olmaganligini inobatga olgan holda shaxs o'zi uchun xayolan uni yaratadi. Bu model o'quvchi uchun tanish bo'lgan sharoitlarga hamda unda avvaldan shakllangan tasavvurlarga mos bo'ladi.

O'quvchilarning xulq-atvori turli motivlarga asoslangan bo'lishi mumkin. Bu motivlarni 4 guruhga va bu guruhlash asosida intizomlilikning to'rtta tipini ajratish mumkin.

Haqiqiy yoki ongli intizomlilik. U ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan motivlar: burch hissi, o'z bilimlarini amaliyotga tatbiq etishga intilish va umumiy maqsadga erishishga o'z hissasini qo'shish bilan belgilanadi. Yetuk motivatsiyaga ega bo'lgan o'quvchi o'qituvchining talablarini jamoaviy zarurligi va shaxsiy ahamiyatlilikni anglaydi. Intizomli inson deb, har qanday sharoitda jamiyat uchun foydali bo'lgan xulq-atvoriga ega bo'lgan va har qanday qiyinchiliklar va noxushliklarga qaramay qat'iyat bilan bu intizomga rioya qilgan insonni atash mumkin.

Konform (taqlidiy) intizom belgilangan talablarga qanday munosabatda bo'lishni anglay olmagan va ko'p hollarda sinfdoshlariga taqlid qiladigan o'quvchilar uchun xarakterlidir. Ularning xulq-atvori barqaror bo'lmay ijtimoiy-psixologik omillar ta'siriga

Date: 29th May-2025

moyildir. Ba'zi o'quvchilarda intizom konform reaksiyalar ta'sirida, boshqalar uchun esa boshqa o'quvchilarning intizomga rioya qilish elementlarini o'z xulq-atvorida qaytarish orqali, uchinchlari esa ongli ravishda axloqiy qoidalarga rioya qiladilar.

Pragmatik intizom o'zining xulq-atvori orqali imtiyozlarga, ustunlik va afzalliklarga ega bo'lishga intilishdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, pragmatik intizom o'quvchilarda ko'p hollarda kattalar tomonidan ularning xatti-harakatlariga munosib baho berilmaganda namoyon bo'ladi.

Keskin intizomlilik shaxsni jazolanishdan yoki belgilangan talablarga rioya qilmaslik kabi negativ oqibatlardan qo'rqish natijasida namoyon bo'ladi. Buning sababi talablarning ijtimoiy ahamiyatini anglamasligidir va bu motivatsiya o'z navbatida intizomsizlik shakllanishiga olib keladi. Bunday intizom shaxsning shaxsiy sifatlari va rahbarlarning ishlash usuli xususiyatlariga bog'liq bo'ladi. Bunday yondashuvda xodim tomonidan belgilangan talablar noto'g'ri qabul qilinadi yoki umuman qabul qilinmaydi. U doimiy holda o'z xatti-harakatini oqlamoqchi bo'ladi, agar bu intizomsizlik unga foydadan ko'ra zarar bo'lsa ham u talablarga rioya qilishga harakat qiladi.

Intizomlilikning yuqorida sanab o'tilgan ikkinchi, uchinchi va to'rtinchi tiplari bu sifat rivojlanishining past darajasini belgilaydi, chunki «jazolanishdan qo'rqish, manfaatni ko'zlash kabi vaziyatlarda intizomga ongli ravishda rioya qilinmaydi».

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Umarov B. Bolalar tarbiyasi buzilishi va uning oldini olish yuzasidan ota-onalarga maslahatlar /Uslubiy qo'llanma/. – Toshkent, 2012. –76-b.
2. Tojiboyeva X.M. “Gender yondashuv asosida o'smir yoshdagi o'quvchilarda “ommaviy madaniyat”ga qarshi immunitetni shakllantirishning pedagogik strategiyalari” // Monografiya. – Toshkent: “Tafakkur qanoti” nashriyoti, 2021. – 208 bet.
3. Gender muammolar va rivojlanish. Gender tengligi orqali huquqlar, resurslarni olish va o'z manfaatlarini izhor qilish imkoniyatlarni rivojlantirishni rag'batlantirish / Ingliz tilidan tarjima. – M., 2002.
4. Aripov Sh.O. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'g'il bolalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashning pedagogik tizimi// pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)... dis. – Farg'ona, 2023. 133 bet.

